

Rzeczownik, paradygmat rzeczownikowy

Charakterystyka danej części mowy (zob. podział leksemów według kryterium semantycznego, morfologicznego i syntaktycznego):

- a) **charakterystyka syntaktyczna:** człon zależny struktury zdaniowej, człon główny grupy imiennej
- b) **charakterystyka morfologiczna:** przysługuje mu fleksyjna kategoria morfologiczna przypadku i liczby (z wyjątkiem grupy pluraliów i singulariów tantum – defektywny paradygmat formalny w zakresie liczby)
- c) **charakterystyka semantyczna:** nazwy przedmiotów – obiektów fizycznych (rzeczowniki pospolite o znaczeniu konkretnym), stanów rzeczy, procesów, czynności, relacji (rzeczowniki o znaczeniu abstrakcyjnym); szczególny charakter mają nazwy własne (imiona własne), które wyznaczają konkretne, indywidualne obiekty.

Formalny paradygmat fleksyjny rzeczowników może być:

- a) niedefektywny
- b) defektywny
- c) zerowy.

Większość rzeczowników rodzimych i zapożyczonych ma niedefektywny paradygmat formalny. Defektywny paradygmat formalny mają pluralia i singularia tantum lub rzeczowniki tworzone przyrostkiem *-um* (*centrum, muzeum, liceum...*). Istnieje także grupa rzeczowników o **fleksji zmodyfikowanej**, których formy fleksyjne tworzy się za pomocą:

- a) **wykładników przymiotnikowych:** rzeczowniki o fleksji przymiotnikowej (*bliźni, dyżurny, gajowy, myśliwy, śledczy...*) lub mieszanej (w jednym paradygmacie występują zarówno końcówki przymiotnikowe, jak i rzeczownikowe):

Paradygmat rzeczownika <i>dyżurny</i> fleksja przymiotnikowa		
	lp.	lm.
M.	<i>dyżurn-y</i>	<i>dyżurn-i</i>
D.	<i>dyżurn-ego</i>	<i>dyżurn-ych</i>
C.	<i>dyżurn-emu</i>	<i>dyżurn-ym</i>
B.	<i>dyżurn-ego</i>	<i>dyżurn-ych</i>
N.	<i>dyżurn-ym</i>	<i>dyżurn-y mi</i>
Ms.	<i>dyżurn-ym</i>	<i>dyżurn-ych</i>
W.	<i>dyżurn-y</i>	<i>dyżurn-i</i>

Paradygmat rzeczownika <i>motorniczy</i> <i>fleksja mieszana</i>		
	lp.	lm.
M.	<i>motornicz-y</i>	<i>motornicz-owie</i>
D.	<i>motornicz-ego</i>	<i>motornicz-ych</i>
C.	<i>motornicz-emu</i>	<i>motornicz-ym</i>
B.	<i>motornicz-ego</i>	<i>motornicz-ych</i>
N.	<i>motornicz-ym</i>	<i>motornicz-ymi</i>
Ms.	<i>motornicz-ym</i>	<i>motornicz-ych</i>
W.	<i>motornicz-y</i>	<i>motornicz-y</i>

Paradygmat rzeczownika <i>Goethe</i> <i>fleksja mieszana</i>		
	lp.	lm.
M.	<i>Goeth-e</i>	<i>Goeth-owie</i>
D.	<i>Goeth-ego</i>	<i>Goeth-ów</i>
C.	<i>Goeth-emu</i>	<i>Goeth-om</i>
B.	<i>Goeth-ego</i>	<i>Goeth-ów</i>
N.	<i>Goeth-em</i>	<i>Goeth-ami</i>
Ms.	<i>Goeth-em</i>	<i>Goeth-ach</i>
W.	<i>Goeth-e</i>	<i>Goeth-owie</i>

b) **wykładników zerowych**: rzeczowniki z paradygmatem zerowym, czyli rzeczowniki nieodmienne (*atelier, kakadu, kiwi, lady, whisky, Bonn, Tokio...*).

Rodzaj gramatyczny rzeczownika: ma charakter klasyfikujący (selektywny) tzn. jest podstawą klasyfikacji rzeczowników. W odróżnieniu od przymiotników leksemom rzeczownikowym nie przysługuje fleksyjna kategoria rodzaju, tzn. rzeczowników nie odmienia się przez rodzaje. Rodzaj rzeczownika można rozpoznać według relacji w grupie imiennej złożonej z członu określającego (przymiotnika lub zaimka o odmianie przymiotnikowej) i rzeczownika w formie **M. lp.** (*ten czerwony sweter* → rodzaj męski, *ta czerwona kamizelka* → rodzaj żeński, *to czerwone jabłko* → rodzaj nijaki). W ten sposób uzyskujemy 3 podstawowe deklinacje:

- deklinacja **żeńska**
- deklinacja **męska**
- deklinacja **nijaka**.

Na podstawie formy **B. lp.** i **B. lm.** powstają w deklinacji męskiej trzy typy deklinacyjne:

- typ deklinacyjny **męskonieżywotny**
- typ deklinacyjny **męskożywotny**
- typ deklinacyjny **męskoosobowy**.

Typy deklinacyjne charakteryzują typowe synkretyzmy:

- typ deklinacyjny męskonieżywotny: **B. lp. = M. lp., B. lm. = M. lm.**
- typ deklinacyjny męskożywotny: **B. lp. = D. lp., B. lm. = M. lm.**
- typ deklinacyjny męskoosobowy: **B. lp. = D. lp., B. lm. = D. lm.**

M. lp.	D. lp.	B. lp.	M. lm.	D. lp.	B. lm.
stary stół	starego stołu	stary stół	stare stoły	starych stołów	stare stoły
stary pies	starego psa	starego psa	stare psy	starych psów	stare psy
stary pan	starego pana	starego pana	starzy panowie	starych panów	starych panów

Podział deklinacji

deklinacja żeńska	deklinacja męska	deklinacja nijaka
klasy deklinacyjne (według końcówki M. lp.) -a kobieta, torba -o rzecz, mysz -i pani, gospodyni -fleksja zmodyfikowana: królowa, woźna	typy deklinacyjne a) typ męskonieżywotny klasy deklinacyjne (według końcówki M. lp.) -o stół, targ -o brzusio, nosio -fleksja zmodyfikowana: halny b) męskożywotny klasy deklinacyjne (według końcówki M. lp.) -o baran, rak -o misio, piesio -fleksja zmodyfikowana: chodzony, zbójnicki c) męskoosobowy klasy deklinacyjne (według końcówki M. lp.) -o znachor, technik -a poeta, starosta -o Fredro, Mieszko -fleksja zmodyfikowana: uczony, woźny	klasy deklinacyjne (według końcówki M. lp.) -o słowo, źdźbło -e morze, pole -ę imię, zwierzę -um centrum, liceum -fleksja zmodyfikowana: czesne, Zakopane
podklasy deklinacyjne (według zakończenia tematu) a) rzeczowniki twardotematowe b) rzeczowniki miękkotematowe c) podklasa żeńskich tematów samogłoskowych (<i>idea, kamea</i>) d) podklasa rzeczowników męskoosobowych z nieosobowym <i>-i/-y</i> w M. lm. (<i>te niezdary, te niedołęgi</i>)		
grupy paradymatyczne (według końcówek M. lp., M. lm. i D. lm.)		

Następujący temat:

Odmiana rzeczowników rodzaju męskiego